

KAMU GÖREVLİLERİNİN KIYAFET ÖZGÜRLÜĞÜ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Serkan Kızılyel*

Özet

Kıyafet özgürlüğü bireyin renk, form, stil ve modaya göre kısmen ya da tamamen giyinmesi, süslenmesi ve dış görünüşüne şekil vermesidir. Doğası gereği her birey kıyafet özgürlüğüne sahiptir. Bireyin kendi dış görünüşünü belirleyebilmesi kişiliğinin ve kimliğinin oluşumu için çok önemlidir. Kural olarak kamu görevlileri de kıyafet özgürlüğünden yararlanabilmektedir. Buna karşın, kamu görevlilerinin tarafsız ve yansız dış görünüşlerinin olması gerekmektedir. Bu nedenle, kamu görevlilerinin bir siyasi ya da felsefi düşünce lehine ya da aleyhine olabilecek kıyafetleri konusunda kısıtlamaya gidilebilir. Kamu görevlilerinin kıyafet özgürlüğünün kısıtlanmasında adil bir dengenin kurulması kaçınılmazdır. Bu dengenin sağlanabilmesi için kısıtlamanın demokratik toplumun gereklerine ve ölçülülük ilkesine uygun olması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıyafet Özgürlüğü, Kamu Görevlileri, Bireysel Otonomi, Demokratik Toplum, İnsan Haklarının Kısıtlanması, Danıştay.

Abstract

Freedom of dress for a person is to get dressed in whole or in part and to decorate or to shape her appearance in respect to colours, forms, styles or fashion. By its very nature, each individual is entitled to freedom of dress. The determination of appearance is very important for the formation of an individual's personality and identity. As a rule, public officials are able to benefit from freedom of dress. However, it is necessary for public officials to have impartial and neutral appearance. Accordingly, dress regarded in favour of or against a political or philosophical opinion can be restricted. It is mandatory to establish a fair balance in the restriction of freedom of dress for public servants. The restriction need to be conformed to necessities of a democratic society and the principle of proportionality to be able to redress the balance.

Keywords: Freedom of Dress, Public Officials, Individual Autonomy, Democratic Society, Restriction of Human Rights, the Council of State.

I. GİRİŞ

İnsanın doğanın sert şartlarına karşı koyabileceği bir bedeni bulunmamaktadır. Bu yönüyle insan anatomik bir zayıflık taşımaktadır. Ancak aklını ve bilgisini kullanan insan kıyafet üretmiş ve zayıf olan bu yönünü gidermiştir. Zamanla işlevsel olan elbise formuna estetik ve sanatsal öğeler de katılmıştır. Böylece kıyafet biyolojik bir zorunluluğun ötesine geçerek kişiliğin ve kimliğin bir parçası haline gelmiştir.

Her birey istediği kıyafeti benimsemek ve uygulamak özgürlüğüne sahiptir. Birey, kendi isteğine uygun olan renk, form, stil ve modaya göre kısmen ya da tamamen giyinmek, süslenmek ve dış görünüşüne şekil vermek konusunda özgürdür. Günümüzde birey, bu özgürlüğünü oluşturan saç şekline, giyimine, takip ettiği stil ve modaya, makyajına ya da dövmesine büyük önem vermektedir.

Kıyafet, taşıdığı büyük öneme rağmen ayrı bir özgürlük türü olarak kabul edilmemektedir. Bu özgürlük ulusal ya da uluslararası hukuk metinlerinde koruma altına alınmamıştır. O, teoride daha

çok eşitlik, özel yaşam ve ifade özgürlüğü kapsamında koruma altına alınmaktadır. Bu nedenle, yargı önüne giden uyuşmazlıklarda kıyafete ilişkin tercihlerin siyasi veya dini ifade, cinsiyet esaslı ayrımcılık veya özel yaşama saygıya dayandığı ileri sürülmektedir.

Kıyafet özgürlüğünün kapsamı ve sınırları bireyin günlük yaşamını derinden etkilemektedir. Buna karşın, akademik çalışmalarla bunun hukuki teorisinin ortaya konulmasında yetersiz kalmıştır. Bu ihmal nedeniyle özgürlüğün uygulanabilir sınırları hukuken yeterli bir şekilde ortaya konulamamakta, gerekliliği ve önemi konusunda farkındalık oluşturulamamaktadır.

Kıyafet özgürlüğünün kamu hizmetlerinde görev alanlar yönünden ayrı bir önemi vardır. Kamu hizmetinin tarafsız ve yansız olmasının bir gereği olarak kamu görevlilerinin de nesnel bir dış görünüşlerinin olması gerekmektedir. Böyle olunca diğer bireylerden farklı olarak bu özgürlük kamu görevlileri için ciddi biçimde kısıtlanmaktadır.

Bu çalışmada, kamu görevlilerinin kimler olduğu üzerinde tartışma yapılmamaktadır. Bununla birlikte, kamu görevlisi kavramı ile devletin, kamu iktisadî teşebbüsleri ve diğer kamu tüzel kişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslî ve sürekli görevleri yürüten memurlar ve diğer kamu görevlileri ifade edilmektedir.¹

Türkiye’de daha önce başörtüsü merkezinde kadınlar için bu özgürlük tartışması kısmen yapılmıştır. Ancak buradaki tartışma, din ve vicdan özgürlüğü ile eğitim hakkı bağlamında olmuştur. Bu çalışmada ise, kamu görevlileri için getirilen kıyafet yükümlülüğü idare hukuku ve insan hakları hukuku yönüyle değerlendirilmektedir. Dolayısıyla başörtüsü, türban ve burka konusundaki hukuki tartışmalar bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Makalede, kıyafet özgürlüğünün var olup olmadığı, kapsamı, niteliği, koruduğu yararların neler olduğu, kamu görevlilerinin kıyafet yükümlülüğünün hukuksal dayanağı ve idare hukukunda taşıdığı anlam ile yükümlülüğün bu özgürlükle bağdaşır bağdaşmadığı eleştirel bir şekilde incelenmektedir.

2. KIYAFET ÖZGÜRLÜĞÜ SORUNU

2.1. Kıyafet Özgürlüğünün Varlığı

Kıyafet özgürlüğü üzerine iddialı bir çalışma yapan Ramachandran bile kıyafet özgürlüğünün bir yarınsama mı olduğu sorusunu sormak durumunda kalmıştır. Yazar, bu özgürlüğün varlığını kabul etmekle belki de çok iyimser bir tavır aldığını ifade etmektedir. O, zenginliğin adil dağıtılmaması, zenginler karşısında fakirlerin kendilerini ezik hissetmesi ve cinsiyet ve diğer sosyal sınırlandırmaların devam etmesi nedeniyle bu özgürlüğün asla gerçek bir serbestiye dönüşmeyeceği şüphesini dile getirmektedir.²

Ramachandran’da beliren bu şüpheler, konuya pozitif hukuk yaklaşımıyla bakılırsa daha da derinleşebilir. Şöyle ki insan haklarını koruyan uluslararası ve bölgesel sözleşmelerde konuya ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Birleşmiş Milletler çatısı altında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme bu konuda sessiz kalmaktadır. Benzer şekilde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartında da bu özgürlük koruma altına alınmamıştır.

1982 Anayasasında da kıyafete ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Anayasada giyinmeyle ilgili yer alan tek düzenleme, devrim kanunlarının korunmasına ilişkin 174. maddede bazı giysilerin yasaklanmasına ilişkin bir kanunun Anayasaya aykırılığının ileri sürülemeyeceğine ilişkin

¹ Kamu görevlisi tanımı Anayasanın 128. maddesinden alınmıştır.

² Gowri Ramachandran, “Freedom of Dress: State and Private Regulation of Clothing, Hairstyle, Jewelry, Makeup, Tattoos and Piercing”, Maryland Law Review, cilt 66, sayı 1, 2007, s. 54.

hükümdür.³ Dolayısıyla, bu özgürlüğün iç hukukta ve anayasal düzlemde de herhangi bir koruması bulunmamaktadır.

Pozitif hukuk metinlerinde yer almayan kıyafet özgürlüğünün varlığı kanaatimize göre bir yanılsama değildir. Böyle bir özgürlüğün gerçek olduğu iki farklı şekilde ortaya konulabilir. Bunlardan birincisi ve bize göre önemli olanı konunun doğal haklar öğretisi yönünden değerlendirilmesi, ikincisi ise bu özgürlüğün diğer insan hakları kapsamı içerisinde ele alınmasıdır.

İnsan haklarına sahipliğin kaynağı, başka bir ifadeyle insan haklarının nereden doğduğu ve dayanağının ne olduğu konusunda bir fikir ayrılığı söz konusudur. Konuyla ilgili ilk yaklaşım hukuksal pozitivizmdir. Bu yaklaşımda, devlet ve pozitif düzenlemeler öncesinde insan haklarının varlığı reddedilmektedir. Bireyler, ancak yasal düzenlemelerde yer alan haklara sahip olabilir. Burada insan hakları, kanun koyucunun iradesi ile ilişkilendirilmektedir. Kanun koyucu kabul etmemiş ise, bir zorunluluğun veya istemin hak olarak tanınması mümkün olmamaktadır. Hakların yargısal koruma altına alınmaları, yasalarda yer almaları halinde mümkündür.

Bu düşünce, insan hakları hukukunun ulaştığı uluslararası seviye bakımından bir gerçekliği ifade etmekteyse de, nedenselliği ortaya koymak bakımından yetersizdir. Zira günümüzde insan hakları öğretisinin genel olarak kabul ettiği bir insan hakları kataloğu mevcuttur ve bazı insan hakları tartışmalardan uzaktır. Bu katalogun sadece hukuki metinlerinden hareketle kabul edildiği söylenemez. Sadece bu metinlerinin etkili olduğu kabul edilirse, pozitivist yaklaşımın tezlerine destek verilmiş olunacaktır. Ancak insan hakları yalnız metinlerde yer alan insan haklarıyla ve metinlerin geçerli olduğu ülkelerle sınırlı değildir. Dolayısıyla, anılan metinlerin insan hakları doktrinini ancak destekleme işlevi olduğu söylenebilir.

Aksi durumun kabulü, insan haklarının varlığını, normatif metinlerde yer alıp almamasına bağlamak anlamına gelmektedir. Bu durumda insan haklarının kaderi, ulusal ve uluslararası yasa koyucuların takdir ve insafına terk edilmiş olunacaktır. Pozitif hukuk, devlete özgü olduğuna ve a priori bir hak ve özgürlüğü dışladığına göre, insan haklarını dışlayan bir devlette yaşayan bir bireyin kendi halinden şikâyet etmemesi ve kendi kaderine razı olması gerekmektedir. Oysaki bireylerin bu durumlarda bile insan haklarına sahip oldukları kabul edilmektedir.

Bu bakımdan, bireylerin hak ve özgürlüklere sahip olmasının, pozitif hukuktan daha farklı bir kaynağının olması gerekmektedir. Bu da, sahiplik kavramını devlet ve onun pozitif hukukundan sıyırmak, onların ötesine taşımak anlamına gelmektedir. Bu konuda savunulan ikinci düşünce, bireylerin doğuştan pozitif hukuku aşar bir şekilde insan haklarına sahip olduğudur. Bu sahipliğin nedeni insanın kendi doğası ve bu doğayı da kuşatan doğal hukukun kendisidir.

Doğal hukuk, bazen insanın da bir parçası olduğu tabiat ve kozmos içinde yer alan, çok uzun yıllardan beri devam eden ve insana da etki eden kurallar bütünüdür. Bu öğretiye göre haklar, insanlara devlet ve başka bir güç tarafından bahşedilmemiş olmaları anlamında doğaldır. İnsan haklarının doğal olması, yasa koyucunun iradesine bağımlı olmaması ve evrensel bir içerikte olduğunun kabul edilmesidir.

Konuya doğal haklar öğretisinden bakıldığında, kıyafet özgürlüğünün varlığı kabul edilecektir. Zira bu hakkın uluslararası, bölgesel ya da ulusal pozitif hukukta düzenlenmemiş olması özgürlüğün inkârı için yeterli değildir. Bireyin doğasında kendi dış görünüşü hakkında karar verme yetisi nedeniyle bu özgürlüğün varlığı kabul edilmektedir. Amerikan Yüksek Mahkemesi, kıyafet özgürlüğünün var olmasına rağmen anayasalarında açıkça düzenlenmesine gerek görülmediği tespitini yapmıştır.⁴

Bireylere kıyafet özgürlüğünü sunabilecek ikinci yaklaşım, bu özgürlüğün diğer insan hakları kapsamında değerlendirilmesidir. Hakların pek çoğunun birbirileriyle yakın ilgileri bulunmaktadır. Kıyafet özgürlüğüne en yakın insan hakkı ise ifade özgürlüğüdür. İfade özgürlüğü ile kıyafet özgürlüğü arasındaki ilişki insan haklarından birinin diğerini etkilemesinin ötesindedir. Bu ilişkide ifade

³ Bahsi geçen kanun, 3 Kanunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanundur.

⁴ Bkz. Kelley v. Johnson, 425 U.S. 238, 251–52, 1976, (özellikle Yargıç Marshall'ın azlık oyu).

özgürlüğünün kıyafet özgürlüğünü içerdiği savunulmaktadır. Başka bir ifadeyle kıyafet özgürlüğü ifade özgürlüğünün bir alt başlığı olarak değerlendirilmektedir.

Amerikan hukuk metinlerinde “konuşma” (speech), Avrupa kaynaklarında ise “ifade” (expression) olarak geçen kavramın içeriğinde nelerin bulunduğu konusunda sınırlandırıcı bir liste bulunmamaktadır. Geleneksel olarak ifade özgürlüğünün konuşma, yazı, yayın, film, video, gösteri, kayıt ve tüm elektronik iletişimleri içerdiği kabul edilmektedir. Bunun dışında, fiziksel bir hareket veya tavır da mesaj içermesi nedeniyle ifade olarak değerlendirilebilir.⁵ İfade, dilin tüm alanını, jest ve mimikleri, davranışlar ile sözlü olan ya da olmayan tüm ifadeleri içerecek şekilde düşünülmektedir.⁶ Konuya böyle bakıldığında dış görünüşün, başka bir ifadeyle kıyafetin de bir ifade olarak kabul edilmesi kaçınılmazdır.⁷ Kıyafetin bir ifade olarak kabul edilmesi Amerikan öğretisinde yaygın olarak kabul görmektedir.

Amerikan uygulamasından farklı olarak Avrupada gelişen insan hakları hukukunda kıyafet, özel yaşam olarak kabul edilmektedir. AİHS’in 8. maddesine göre, herkes özel yaşamına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir. Maddede geçen özel yaşam kavramı, kişisel bilgilerin gizliliğine ve yalnızlığa vurgu yapan mahremiyetten daha geniş bir anlama sahiptir. Geniş yorumlandığında özel yaşam, bireylerin kendi aralarında kurduğu ilişkileri de içermektedir.⁸ Sözleşme uygulamasında kişisel kimliğin bir parçası olarak kabul edilen giyim tarzı ve dış görünüm de, özel yaşam kapsamında değerlendirilmektedir.⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) göre bireylerin kamusal ya da özel alanlardaki dış görünüşleri, kendi kişisel tercihleri olup özel yaşam kapsamında korunmaktadır.¹⁰

Kıyafet özgürlüğünün ifade özgürlüğü ya da özel yaşam olduğuna ilişkin görüşler ve uygulamalar tutarsız değildir. Kıyafetin bir ifade ya da özel yaşamın bir parçası olarak kabul edilmesi hukuken mümkündür. Bu uygulamalardan birinin benimsenmesi halinde, kıyafet özgürlüğü başka bir insan hakkının bünyesine yerleşecek ve insan haklarına sağlanan ayrıcalıklı korunmadan yararlanabilecektir.

Kıyafetin diğer insan hakları bağlamında değerlendirilmesi durumunda, onun ayrı bir özgürlük olduğu teorisi çökmüş olacaktır.¹¹ Kanaatimizce, kıyafet özgürlüğü bağımsız bir insan hakkı olarak değerlendirilmelidir. Buna göre, bu özgürlüğün diğer insan hakları kapsamında bir hibrid hak¹² olarak nitelendirilmemesi, ayrı bir özgürlük olarak kabul edilmesi hukuken daha doğru olacaktır.¹³

Bu özgürlük ancak ayrı bir insan hakkı olarak kabul edilmesi halinde önemine uygun bir konuma getirilebilecektir. Ayrı bir insan hakkı olarak değerlendirilmesi durumunda bu özgürlük konusunda ulusal ve uluslararası kamuoyunda bir farkındalık oluşacaktır. Bu farkındalık sonrasında konu hukuk metinlerinde ve yargı kararlarında yer bulmaya başlayacaktır. Bu özgürlüğün hukuk metinlerinde düzenlenmesiyle de varlığı asıl, kısıtlanması istisna haline gelecektir. İstisnalar konusunda da sıkı bir denetim söz konusu olacaktır. Bu durumda, özgürlüğe getirilen mevcut kısıtlamaların önemli bir kısmı anlamsız hale gelecektir.

⁵ Harry Melkonian, *Freedom of Speech and Society: A Social Approach to Freedom of Expression*, New York, Cambria Press, 2012, s. 1.

⁶ Alan Allport, *Freedom of Speech*, Philadelphia, Chelsea House Publishers, 2003, s. 15.

⁷ Anayasanın düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetini düzenleyen 26. maddesinde yer alan “(h)erkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir” hükmü, kıyafeti içerebilecek geniş bir tanımlamadır.

⁸ D. J. Harris ve diğerleri, *Law of the European Convention on Human Rights*, 3. baskı, Oxford, Oxford University Press, 2014, s. 525.

⁹ Age, s. 538-539.

¹⁰ S.A.S. v. Avusturya, AİHM, No. 43835/11, 1 Temmuz 2014, p. 107.

¹¹ Ramachandran, s. 45.

¹² Hibrid hak, ayrı bir insan hakkı olarak anayasada düzenlenmemesine rağmen, anayasada yer alan diğer insan hakları altında değerlendirilerek mahkemelerin koruma sağladığı melez haklardır. Bkz. Eric J. Neal, “The Ninth Circuit’s ‘Hybrid Rights’ Error: Three Losers Do Not Make a Winner in *Thomas v. Anchorage Equal Rights Commission*”, *Seattle University Law Review*, Sayı 24, 2000, s. 170.

¹³ Ramachandran, s. 43.

2.2. Kıyafet Özgürlüğünün Niteliği

Kıyafet özgürlüğünün ayrı bir insan hakkı olarak kabulü halinde bunun hangi hak grubu içinde yer aldığı tartışmaya değerdir. İnsan hakları ile ilgili olarak çok farklı sınıflandırmalar bulunmaktadır. Bununla birlikte, medeni ve siyasi haklar ile ekonomik ve sosyal haklar ayırımı en çok tercih edilenidir. Bu gruplandırma hem doktrinde hem de ulusal ve uluslararası hukuk metinlerinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Medeni ve siyasi hakların kaynağında doğal haklar öğretisi bulunmaktadır. Bu hak grubunda, insanın doğuştan getirdiği vazgeçilmez ve devredilmez haklar vardır. Bu hakların varlık mücadelesi insanlık tarihi ile başlamaktadır. Bununla birlikte, bu haklar, günümüz anlamında 18. ve 19. yüzyılda formüle edilmeye başlanmıştır. İlk ve öncelikli olması nedeniyle bunlara birinci kuşak haklar ya da birincil haklar da denilmektedir. Bu haklar, devletin müdahalesini kısıtlamaya çalışan ve devlete karşı olan haklardır.¹⁴ Dolayısıyla bunlar aynı zamanda negatif haklardır. Yaşam hakkı, seçme ve seçilme hakkı, ifade özgürlüğü ile din ve vicdan özgürlüğü bu kategorinin bazı örnekleridir.

Ekonomik ve sosyal haklar ise, ikinci grup hakları oluşturmakta olup, medeni ve siyasi haklara göre daha yenidir ve sosyal devlet ilkesi çerçevesinde 20. yüzyılın başında şekillenmiştir. Bunlar, devletin bir şeyler yapması esasına dayandığından pozitif haklar olarak tanımlanmaktadır.¹⁵ Bundan dolayı, medeni ve siyasi haklar bir şeye karşı özgür olmak (freedom from) olarak, ekonomik ve sosyal haklar bir şeye hakkı olmak (right to) olarak nitelendirilmektedir.¹⁶ Çalışma hakkı, sağlık hakkı, sosyal güvenlik hakkı ve barınma hakkı bu kategoride yer alan hakların bir kısmını oluşturur.

Bu sınıflandırmada, bireyin doğuştan sahip olduğu bir hak olan kıyafet özgürlüğünün medeni ve siyasi haklar kapsamında değerlendirilmesi gerektiğine kuşku bulunmamaktadır. Bu özelliği nedeniyle de kıyafet özgürlüğü negatif bir nitelik taşımaktadır. Böyle olunca bu özgürlük devletin müdahalesine kapalı bir alanı oluşturmaktadır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 25. maddesinde yer alan, (h)erkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır” hükmü ile aynı yöndeki Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme 11. maddesinde yer alan, “(b)u Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin, yeterli beslenme, giyim ve konut da dâhil olmak üzere, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma ve yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkına sahip olduğunu kabul ederler” yönündeki hükümde geçen “giyim hakkı” kıyafet özgürlüğüyle ilgili değildir.

Zira burada bireylerin temel ihtiyaçlarını korumayı taahhüt altına alan ve devlete verilen sosyal bir ödevden bahsedilmektedir. Bu düzenlemelerde giyim fizyolojik ihtiyaç anlamında kullanılmaktadır. Kıyafet özgürlüğü ise devlete karşı korunması gereken bir serbestlik alanını oluşturmaktadır.

2.3. Kıyafet Özgürlüğünün Kapsamı

İnsan haklarının bu türü olan kıyafet özgürlüğü İngilizcede “freedom of dress”, Fransızcada ise “liberté vestimentaire” olarak ifade edilmektedir. İngilizce kavramda geçen “dress” kelimesi sözlük anlamı itibariyle elbise, giysi, giyim ve kuşam anlamına gelmektedir.¹⁷ Bununla birlikte, özgürlükte geçen “dress” kelimesi sözlük anlamında sıyrılarak çok daha geniş durumları içerecek biçimde kullanılmaktadır.

Bu özgürlüğü ifade etmek için Türkçede oturmuş bir kavram bulunmamaktadır. Özgürlüğün adının yükümlülükler için kullanılan kavramdan hareket edilerek tespiti yapılabilir. İdare hukukuna

¹⁴ Halil Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, 3. baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2013, s. 65-66.

¹⁵ Age, 66-67.

¹⁶ Steve Foster, Human Rights and Civil Liberties, 3. baskı, Harlow, Pearson, 2011, s. 15.

¹⁷ Bkz. http://dictionary.cambridge.org/dictionary/turkish/dress_2, (Erişim: 21 Ekim 2015).

ilişkin pozitif düzenlemelerde kamu görevlilerinin yükümlülükleri belirlenirken kıyafetleri bakımından da bir kısım ödevler getirilmiştir. Yürürlükteki normlarda bunun için ya tek başına kıyafet¹⁸ ya da kılık ve kıyafet¹⁹ kavramlarına yer vermektedir.

Sözlük anlamı itibariyle “kıyafet”, bir şeyin dış görünüşü, bir kimsenin giydiklerinin bütünü, elbise ve giyiniş anlamlarına gelmektedir.²⁰ Bu haliyle kıyafet bireylerin üzerine giydikleri elbise, şapka ve ayakkabı türünden objeleri ifade etmektedir. Bu kelimeyle birlikte sık sık kullanılan “kılık” ise bir kimsenin giyinişi, dış görünüşü, üstü ve başı anlamındadır.²¹ Dolayısıyla burada kılık, kıyafet kelimesinin içermediği saç, sakal ve aksesuar gibi dış görünüşün diğer öğelerini de içermektedir. Bu yönüyle sözlük anlamı itibariyle “kılık”, “kıyafet”ten daha genel ve daha kapsayıcıdır.

Bu çalışmada “dress” kelimesinin yerine, bu kelimeye en yakın anlamlı olan ve pozitif hukukta yaygın bir şekilde kullanılan kıyafet sözcüğü tercih edilmiştir. “Kıyafet”, “dress” kelimesinin kazandığı terim anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla “kıyafet özgürlüğü” kavramı, “freedom of dress”in tam karşılığı olarak anlandırılmaktadır.

Kıyafet özgürlüğü, kamusal görünümünü oluşturan saç, makyaj, elbise, ayakkabı, başın açık tutulması ya da kapatılması, dövme, takı ve diğer süslemeleri bireyin dilediği renk, şekil ve stilde tercih etme özgürlüğüdür.²² Kıyafet özgürlüğünün yararlanıcısını (süje) ve konusunu (obje) belirlemek önem taşımaktadır. Aynı zamanda birer şart olan bu iki unsurun ancak bir arada bulunması halinde bu özgürlükten faydalanılabilir.

Uluslararası hukuktan farklı olarak insan haklarının yararlanıcıları tüzel ve gerçek kişilerdir.²³ Bununla birlikte, bazı hakların yararlanıcıları ise sadece gerçek kişiler olabilirler.²⁴ Niteliği gereği de kıyafet özgürlüğünün süjesini ancak gerçek kişiler oluşturabilir. Hak ehliyetine sahip olan her birey, bu özgürlükten yararlanabilir. Ayırt etme gücüne sahip ve kısıtlı olmayan her ergin kişinin yani fiil ehliyeti olanların özgürlüğü kendi başına kullanması mümkündür.

Buna karşın, fiil ehliyetine sahip olmayanların bu özgürlüğü kendilerinin kullanmayacağı anlamı çıkarılamaz. Zira kıyafet özgürlüğü kişiye sıkı sıkıya bağlı bir hak kullanımı olarak değerlendirilmelidir. Bu takdirde, ayırt etme gücüne sahip küçükler ve kısıtlılar da bu özgürlüğü kendi başlarına kullanabileceklerdir.²⁵ Bu durum daha çok çocukların kıyafet özgürlüklerinin kullanımı yönünden önem taşımaktadır.²⁶

Kıyafet özgürlüğünün konusunu ise, iradi olarak bedene eklemlenen her türlü ayrılabilir ya da ayrılabilir dış görünüm unsurları oluşturmaktadır. Bireyler, özgürlüğün konusunu oluşturan şeylerden birini tercih etmeye ya da etmemeye veya bunlar arasında kendine özgü bir karışım yapmaya

¹⁸ Bkz. 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun Ek 19. maddesi.

¹⁹ Bkz. Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmelik.

²⁰ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, Doğu Matbaası, 1970, s. 619; Hüseyin Özcan, Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü, 7. baskı, İstanbul, Alfa Basım, 1993, s. 446; Ejder Yılmaz, Hukuk Sözlüğü, 7. baskı, Ankara, Yetkin Basımevi, 2002, s. 681

²¹ Bkz. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.562759f2667bf2.70323421, (Erişim: 21 Ekim 2015).

²² Ramachandran, s. 13.

²³ Örneğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 1 No’lu Protokolün 1. maddesinde yer alan, “her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır” hükmü tüzel kişileri kapsayıcı niteliktedir.

²⁴ Örneğin şirket, dernek, siyasi partiler gibi özel hukuk ya da kamu hukuku tüzel kişileri yaşam hakkı kapsamında süje olarak değerlendirilemez. Bkz. Douwe Korff, Yaşam Hakkı: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 2. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz Kitap, 4. baskı, İstanbul, Beta Basım, 2003, s. 8.

²⁵ Bkz. 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun 16. maddesi.

²⁶ Öğrencilerin okula belli bir kıyafet yükümlülüğü ile devam etmesine ilişkin yükümlülük buna iyi bir örnektir. Amerika hukukunda öğrencilerin zorunlu üniforma giymek durumunda kalmasının hukukiliği sorunu çokça tartışılmıştır. Bkz. Todd A. Demitchell And Richard Fossey, The Challenges of Mandating School Uniforms in the Public Schools: Free Speech, Research, and Policy, Maryland, Rowman&Littlefield, 2015. Eğitim hakkında olduğu gibi burada da çocuğun bakım ve gözetimini yerine getiren ve bu yöndeki sosyal rolü üstlenen ebeveynlerin yetkilendirilmesi gerekmektedir.

yetkilidir. Bireyin bu konudaki yetkisinin iki farklı yönü bulunmaktadır. Bunlardan birincisi bireyin dilediği kıyafeti tercih edebilmesidir. Bu, özgürlüğün negatif yönünü oluşturmaktadır. İkincisi ise, bir kıyafetin tercih edilmesi ya da edilmemesi konusundaki dışsal baskılardan bireyin korunmasıdır. Bu ise, kıyafetin pozitif yükümlülüğünü oluşturmaktadır ve devlete özgürlüğün kullanımını sağlamak üzere yükümlülükler vermektedir.

Kıyafetin kapsamına öncelikli olarak giysi girmektedir. Buna göre, bireylerin giydiği elbise, pantolon, ceket, kravat, şapka, etek, gömlek, bluz, tayt, çorap, ayakkabı, çizme ve terlik kıyafet olarak değerlendirilir. Bireylerin bu ve benzeri giysi türleriyle ilgili vereceği kararlar özgürlüğünün bir parçasını oluşturur. Bu kararların kapsamına kıyafetin rengi, şekli, eni, boyu, kullanılan malzemesi, kalitesi, moda trendi ve sitili girmektedir.

Türkiye’de tartışılan konulardan birisini kadınların başlarını örtmeleri oluşturmaktadır. Kamuda görev yapan kadınlar ile kız öğrencilerin başlarını örtmeleri daha çok laiklik ve din ve vicdan özgürlüğü kapsamında ele alınmıştır.²⁷ Bunun dışında kalan kadınların başörtüleri konusunda ise herhangi bir tartışma yaşanmamıştır.

Bireyin kendi doğal dokularına verdiği şekiller de kıyafet özgürlüğü kapsamında değerlendirilmektedir. Saç, sakal, kaş ve tırnaklara verilen şekillerin özgürlük kapsamında değerlendirilmesi zorunludur. Kaş ve tırnak konusunda bir sorun olmamakla birlikte kamuda saç ve sakal konusunda kısıtlama bulunmaktadır. Saçın uzunluğu ve şekli ile sakalın varlığına müdahale edilmektedir.

Bireyin doğal görünümüne süsleme amacını taşıyan aksesuarlı ya da aksesuarsız müdahaleler de kıyafet özgürlüğünü oluşturur. Süsleme, bireylerin kolye, küpe, bronz, taç, künye, bilezik, yüzük, pirsing, halhal gibi aksesuarları kullanması suretiyle yapılabilir. Bunlar devamlı veya geçici olabilir. Yine deri üzerine bir yazı ve resim işlenmesi suretiyle yapılan dövmelemler ile bu niteliğe sahip olmayan kına veya nişan da kıyafet özgürlüğü kapsamında kalmaktadır.

Son olarak, çıplaklığın bu kapsamda değerlendirilmesi gerekmektedir. Kıyafet özgürlüğü giyinme kadar giyinmemeyi de kapsamaktadır. Çıplaklık, insan bedeninin giysi ve örtü gibi nesnelere kapatılmayarak doğal halinde bırakılmasını ifade etmektedir.²⁸ Çıplaklık ve giyinme arasındaki dengeye kıyafet özgürlüğü kapsamında birey karar vermektedir. Bireyin kendi değer yargılarına göre vereceği bu kararın kural olarak kısıtlanmaması gerekmektedir. Bununla birlikte, toplumun kamu düzenini korumak üzere sınırlandırılmalarına gitmesi mümkündür. Örneğin 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 225. maddesi, alenen teşhircilik yapmak genel ahlaka karşı işlenen bir suç olarak kabul edilmiştir.²⁹

Kıyafet özgürlüğü doğal olarak kişinin kendi özel alanını içermektedir. Ancak bireyin bu özgürlüğüne özel alanda müdahale edilmesi doğası gereği kolay değildir. Bu nedenle, özgürlüğün korudu-

²⁷ Örnek çalışmalar için bkz. Ali Ulusoy, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Üniversitelerde Türban Yasağına İlişkin Kararları Üzerine Notlar”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, cilt. 53, sayı 4, 2004; S. Alp Limoncuoğlu, “Türban sorununun hukuksal boyutu anayasal değişiklik çözüm olur mu?”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, sayı 75, 2008; Hayrettin Kurt, “İnanç Özgürlüğü Bağlamında Dini Sembollerin Kullanımının Mukayeseli Hukuk Bakımından Değerlendirilmesi”, Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, cilt 17, sayı 1-2, 2013.

²⁸ Bkz. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&xarama=gts&guid=TDK.GTS.565ea722a0c3f9.97533058, (Erişim: 2 Aralık 2015).

²⁹ Komisyon görüşmelerinden kapsamı daraltılan maddenin gerekçesinin ilgili bölümleri şöyledir: “Madde metninde, toplumun sahip bulunduğu ortak edep (ar ve haya) duygularının, edep törelerinin ihlali, incitilmesi ve her ne suretle olursa olsun edep ve ahlak temizliğine alenen saldırı niteliği taşıyan hareketler, tutum ve davranışlar ve takınılan durumlar suç olarak tanımlanmıştır. Bu hükme göre, genel olarak edep ve iffete saldırı niteliği taşıyan davranışlar, suç oluşturmaktadır. Böylece, halkın ar ve haya duygularının, toplumun ortak edep ve ahlak temizliğinin korunması amaçlanmıştır. Bu suretle toplum kültürünün önemli bir kısmını oluşturan edep, iffet, ar ve haya duyguları, edep töreleri korunmakta ve bu değerlere saldırı niteliği taşıyan hareketler yasaklanmaktadır. ... Teşhirciliğin konusu, kişinin cinsel organlarından ibaret değildir. Vücut bölgelerinin, madde metniyle korunması amaçlanan hukukî değeri ihlâl niteliğindeki teşhiri, bu suçun oluşumuna neden olacaktır.” Bu davranışların suç oluşturabilmesi için, alenen gerçekleşmesi gerekir. Aleniyet için aranan ölçüt, gerçekleştiği koşullar itibarıyla fiilin belirli olmayan ve birden fazla kişiler tarafından algılanabilir olmasıdır.” Bkz. <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-0593.pdf>, (Erişim: 2 Aralık 2015).

ğu asıl alanın kamusal alan olması gerekir. Dolayısıyla kamu hizmetinin sunulduğu yerler ile kamu hizmet binaları dâhil olmak üzere bireyler kamusal her yerde dilediği kıyafeti tercih etme serbestliğine sahiptir. Kamusal alan ile özel alan arasında kıyafet yönünden bir farklılığa gidilmesi bütünüyle bireyin tercihinin bırakılmasıdır.

Kıyafetin içeriği ve oluşumu kültürden kültüre ve aynı kültür içinde duruma ve zamana göre değişkenlik göstermektedir.³⁰ Her bir toplumun kendine özgü bir kıyafeti vardır. Kültürel ve dini etkenler dışında yaşanan coğrafya da giyim kuşam modellerini belirlemede rol oynamaktadır. Yine sosyal statü, mali durum ve yapılan görev de kıyafeti belirlemektedir. Buna göre, köylülük- şehirlilik, askerlik-sivillik, dindarlık-sekülerlik gibi öğeler kıyafeti kısmen ya da tamamen farklılaştırmaktadır.³¹

Bununla birlikte, modern yaşamın ve küreselleşmenin getirdiği etkileşimin kültürler arasındaki bu farklılığı erittiği ve popüler ortak bir kıyafet tarzının yaygınlaştığı görülmektedir. Popüler kültürde de kıyafetin bir modası vardır ve bu moda sürekli bir devinim içindedir.³² Bu devinim o kadar hızlıdır ki çok kısa sayılabilecek zaman dilimleri içinde bile kıyafetin unsurları değişmektedir.

3. KIYAFET ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KORUDUĞU YARAR

3.1. İletişimin Sağlanması

Kıyafet özgürlüğünün kabul edilmesini meşrulaştıracak ilk neden onun bir iletişim aracı olarak görülmesidir.³³ İletişim genel olarak bir göndericinin alıcıya bir şey hakkında mesaj iletmesi ve bu mesajın alıcı tarafından çözümlenmesidir.³⁴ Bu mesaj akışını söz, yazı, resim, tiyatro, sinema gibi çok farklı araçlar sağlamaktadır. Bunların en geleneksel ve etkin olanı söz ve bunun sembollerle ifade edilen şekli olan yazıdır.

Bununla birlikte, kıyafetin de verdiği bir mesaj bulunmaktadır. Kıyafeti oluşturan giysi, saç, sakal ve aksesuarların her birinin kendine göre taşıdıkları anlamları vardır. Dolayısıyla dış görünüşü oluşturan her bir unsurun kendisine ait bir anlamı söz konusudur. Kıyafetin verdiği mesajın anlam ve yoğunluğu renk, en, boy ve stile göre yoğunlaşabilir ya da zayıflayabilir.³⁵

Kıyafet ile verilen mesaj çok farklı olabilir. Bu mesaj ile birey kendi yaşam tarzı, yaşı, medeni durumu, sosyal kökeni, ekonomik durumu, moda anlayışı, sosyal statüsü, dini ve felsefi düşüncesi veya siyasi tercihi hakkında bilgi verebilir. Bu mesajların bir kısmı bilinçli ve istenerek, bir kısmı ise bilinçsiz ya da istenmeyerek iletilebilir. Bu durum, verilen mesajın niteliğini etkilememektedir.

³⁰ Joanne Entwistle, "The Dressed Body", Joanne Entwistle ve Elizabeth Wilson (Ed.), *Body Dressing*, Oxford, Berg Publishers, 2001, s. 33.

³¹ Metin Yılmaz, "Emevî ve Abbasî Dönemi Resmi Kıyafetleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 26-27, 2008, s. 238.

³² Moda doğrudan doğruya bir ürün olmayıp, kültürel referanslara bağlı bir fenomendir ve ancak sembolik bir ürün olarak tanımlanabilir. Bir moda, herhangi bir zamanda ortaya çıkabilir ve çeşitli etkenlere bağlı olarak değişebilir. Bkz. Nilay Ertürk, "Moda Kavramı, Moda Kuramları ve Güncel Moda Eğilimi Çalışmaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, cilt 4, sayı 7, 2011, s. 7.

³³ Ramachandran, s. 45.

³⁴ Ayşe Uzuntaş, "Etkili İletişim: Anlatılabilmek ve Anlayılabilmek", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, cilt 21, sayı 1, 2013, s. 14.

³⁵ Örnek vermek gerekirse bıyığın kendine göre bir anlamı vardır. Ancak bu anlam bıyığın fu mançu, dali, mors, İngiliz ve sevron, gidon, imperyal, fırça, gunslinger, kalem, abajur, piramit, hilal veya at nalı bıyık olup olmamasına göre farklıdır. Detaylı bıyık stilleri için bkz. <http://www.ftmguide.org/facialhair.html#sideburn> ya da <http://mirsaro.com/sakal-biyik-meseleleri/>, (Erişim: 27 Ekim 2015). Benzer şekilde, A kesim, balon, kloş, düz kesim, kalem, pilili, büzgülü, asimetrik, trompet, bağlamalı, dirndle, çan, evaze, peplum, katmanlı, lale, fırfırlı, yoke, büzgülü uzun, bürümcük, parçalı, şemsiye, peştamal ve pantolon eteklerin verdiği mesajlar da farklıdır. Etek stilleri için bkz. <http://www.stylish-board.com/types-of-skirts-select-the-right-one-for-you/> ya da <http://www.giyimvemoda.com/galeri/etek-cesitleri-ve-isimleri/>, (Erişim: 27 Ekim 2015).

Bununla birlikte, kıyafet ile verilen mesajın söz, yazı, resim ya da tiyatral bir gösteri kadar açık olmadığı söylenebilir. Bireyin dış görünüşüne ilişkin semboller, kelimelerin farklı bireylere farklı anlama gelmesinden daha fazla belirsizdir. Zira anlam sembollerin içeriğinde değil, onların bağlamlarındadır.³⁶ Başka bir ifadeyle, anlam tarafların algılarında oluşturdukları ile belirginleşir. Buna göre, bireyin dış görünüşünün verdiği mesajdaki belirsizliğin boyutu, kelimelerin belirsizliğinden nesnelik yönüyle de farklıdır. Kıyafet yoluyla yapılan iletişim kelimelerle yapılanaya göre daha sübjektif ve kişiseldir. Kelimelerle yapılan iletişimde daha objektif ve konuya mahsus bir dil kullanılabilir.³⁷

Kıyafet özgürlüğü bu mesajların hepsini koruma altına almaktadır. Zira bireylerin verdiği mesajlar, kendi algısını değiştirecek nitelikte, diğerlerinden geri dönüşleri olabilen bir süreçtir.³⁸ Bu iletişime ait durumlar, bireyin kendini ifade ve geliştirme kapasitesi için çok önemlidir.³⁹ Çünkü bireyler tamamlanmış bir kimlik ve kişilik ile doğmamaktadır. Aksine bunlar, zaman içerisinde bireyin kendisiyle ve diğerleriyle oluşturduğu iletişim yoluyla oluşmaktadır.⁴⁰

3.2. Bireysel Otonominin Sağlanması

Kıyafet özgürlüğünü gerekli kılan meşruluk araçlarından diğerini de bireylerin otonom (öz belirlemin) olduğuna ilişkin kabul oluşturmaktadır. Otonom davranışlarıyla bireylerin kendilerini ifade etmesi ve geliştirmesinin önemine vurgu yapılması liberal öğretinin belirgin özelliklerindedir.⁴¹ Otonomi insan haklarına sahip olan bireyin başkasına zarar vermeyecek tercihlerinde kendisinin karar verebilmesi ve diğer bireylerin ya da devletin bu tercihin yapılmasına müdahale edememesidir.⁴² Görüldüğü üzere otonominin tercihte bulunabilme ve müdahaleden korunma gibi iki temel unsuru bulunmaktadır.

İnsan kendi yaşamının yazarı olmak durumundadır. Bireyler diledikleri gibi yaşamlarını planlama konusunda serbesttirler. Otonominin gereği olarak, bireylerin kendi dış görünüşlerini belirleme özgürlüklerinin olması gerekir. Bu nedenle de kimse iradesi dışında bedeninin bir kısmını ya da tamamını açmaya veya kapatmaya zorlanamaz.⁴³ Bireyin dış görünümü ve bedeni üzerinde tam bir kontrolü olmadan özgürlüğü hissetmesi çok zordur.

Sosyologlar, fizyolojistler, antropologlar ve kültür teorisyenleri uzun zamandır moda ve diğer dış görünüş şekillerinin bireyin toplumun bir üyesi olarak kişiliğinin gelişiminde önemli bir rol oynadığını farkındadırlar.⁴⁴ Kişiliğin gelişmesi aynı zamanda bireyin bir kimlik edinmesi sürecini de oluşturmaktadır. Dolayısıyla, kimlik edinme sürecinde de kıyafetin önemi büyüktür.

Zira diğer canlılardan farklı olarak insanların ihtiyaçları sadece fizyolojik olanlarla sınırlı değildir. İhtiyaçlar piramidinin en tepesinde kendini gerçekleştirme yer almaktadır.⁴⁵ Kıyafet de kendini geliştirmenin bir aracıdır. Kıyafeti bireyin estetik ve semiyotik (göstergebilimsel) ihtiyaçların karşılanmasına hizmet etmektedir.⁴⁶ Dolayısıyla birey, dış görünümünü kendi güzellik anlayışına ve verdiği mesaja göre belirlemektedir.

³⁶ Ramachandran, s. 47.

³⁷ Agm, s. 48.

³⁸ Wojciech Sadurski, *Freedom of Speech and Its Limits*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 1999, s. 17.

³⁹ Age, s. 17.

⁴⁰ Ramachandran, s. 40.

⁴¹ Sadurski, s. 16.

⁴² Fabio Macioce, "A Philosophical Analysis of Individual Self-Determination", *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, cilt 5, sayı 2, 2012, s. 46.

⁴³ Ramachandran, s. 34.

⁴⁴ Agm, s. 15.

⁴⁵ Bkz. Abraham H. Maslow, "A Theory of Human Motivation", *Psychological Review*, cilt 50, 1943.

⁴⁶ Kate Soper, "Dress Needs: Reflections on the Clothed Body, Selfhood and Consumption", Joanne Entwistle ve Elizabeth Wilson (Ed.), *Body Dressing*, Oxford, Berg Publishers, 2001, s. 17.

AİHM, bireyin kendini geliştirmesi argümanını ifade özgürlüğü bağlamında kullanmaktadır. Mahkemeye göre kendini geliştirme hakkı, devleti veya nüfusun herhangi bir kesimini sarsan, inciten veya rahatsız eden söz ve tavırlar için de uygulanabilir.⁴⁷ Mahkemenin ifade özgürlüğü yönünden yaptığı değerlendirmenin kıyafet özgürlüğü için de kullanılması mümkündür.

3.3. Çoğulculuğun Sağlanması

Günümüz toplumları hiçbir dönemde yaşanmadığı kadar çoğulcu bir niteliğe sahiptir. Çoğulculuk anlayışı, çoğunluk yönetiminin çoğunlukçu demokrasi anlayışına kayma tehlikesini önleme ve azınlıkta kalan toplum kesiminin insan haklarını kullanabilme kaygısından hareketle üretilmiş bir kavramdır. Bu anlayışta çoğunluğun yönetme hakkı devam etmektedir. Ancak, azınlıkta kalan kesimin insan hakları da son derece önemlidir. Burada parlamentonun ve parlamentodaki çoğunluğun sınırsız yetkilerinin olduğu kabul edilemez.⁴⁸

Modern demokrasi çoğunluğa yönetme hakkı verirken, azınlıkta kalan kesimin çıkarlarını da korumaktadır. Çoğulcu demokrasi, herkesin onurlu biçimde yaşamasını ve bireysel tercihlerin özgürce yapılmasını güvence altına almaktadır. Demokrasi bunu, söz konusu bireysel tercihlerin çoğunluk iradesine karşı korunması bakımından güçlü bir araç olan insan hakları anlayışıyla yapmaktadır.⁴⁹

AİHM kararlarında çoğulculuğa önemli bir vurgu vardır. Çoğulculuk ilkesi, hoşgörü, açık fikirlilik ve ifade özgürlüğü ile birlikte demokratik toplumun unsurları olarak nitelendirilmektedir. Mahkeme bunları demokratik toplumun temelleri, ilerlemesi için esas koşulları ve her insanın gelişimi için temel şartları olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁰

Çoğulculuğun gereği olarak, toplumun çoğunluğuna göre farklı olanlarının korunması gerekmektedir. Farklı olanların korunması, kıyafet özgürlüğünü de kapsamına almaktadır. Bireylerin kıyafet özgürlüğüne müdahale edilmesi çoğulcu demokratik toplumlarda kabul görmemekte, bu konuda yapılan kısıtlamalar insan hakları ihlali olarak değerlendirilmektedir.

4. KAMU GÖREVLİLERİNİN KIYAFET YÜKÜMLÜLÜĞÜ

4.1. Kıyafet Yükümlülüğünün Hukuki Temelleri

Geleneksel toplumlardan farklı olarak günümüzde devlet örgütlenmesi ve bürokrasisi dikey yönden etkin, yatay yönden ise yaygın bir yapıya kavuşmuştur. İdare denilen cihaz, hayatın her alanında yer alması nedeniyle büyük bir teşkilatlanmaya ihtiyaç duymaktadır. Böylece her yerleşim biriminde ve yaşamın her alanında örgütü olan devasa bir yapılanma ortaya çıkmıştır.

İdare bir tüzel kişilik olduğu için farazidir. Gerçekte var olmayan bu hukuki kişilik adına faaliyetleri kamu görevlileri denilen gerçek kişiler yürütmektedir.⁵¹ İdare adına yetki kullanan bu görevlilerin çalışma esasları, hak ve sorumlulukları yasalarla düzenlenmektedir. Görevleri nedeniyle bunlara yönelik bir kısım sınırlandırmalara gidilmektedir. Bu sınırlandırmalardan birini de kıyafet yükümlülüğü oluşturmaktadır.⁵²

⁴⁷ Otto Preminger Enstitüsü v. Avusturya, AİHM, No. 13470/87, 20 Eylül 1994, p. 49.

⁴⁸ Bülent Yavuz, "Çoğulcu Demokrasi Anlayışı ve İnsan Hakları", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, cilt 13, sayı 1-2, 2009, s. 263.

⁴⁹ Oktay Uygun, "Demokrasinin Çoğunlukçu ve Çoğulcu Modelleri İki Bin Beş Yüzlük Bir Tartışmanın Analizi", Sibel İnçeoğlu (Ed.), Çoğulcu Demokrasi Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantı, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2011, s. 23.

⁵⁰ Otto Preminger Enstitüsü v. Avusturya, p. 49; Anayasa Mahkemesi, E: 2014/177, K: 2015/49, 14 Mayıs 2015.

⁵¹ Ramazan Çağlayan, İdare Hukuku Dersleri, 2. baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2014, s. 299.

⁵² Geleneksel toplum, sosyal sınıflar arasında homojen yönleri ortaya çıkarmaktan çok farklılığı çağrıştırmaya işaretler inşa etmeyi benimsemiştir. Böylelikle sınıf farklılığını yani kendini ve başkalarını sınıflara yerleştirme yeteneğini

Anayasanın 128. maddesine göre, memurların ve diğer kamu görevlilerinin nitelikleri, atanmaları, görev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri, aylık ve ödenekleri ve diğer özlük işleri kanunla düzenlenmek durumundadır. Buna göre, kanun ya da kanununun açıkça verdiği yetkiye dayanılmadan kamu görevlilerinin kıyafetleri hakkında bir düzenlemeye gidilmesi mümkün değildir.

Kıyafet hakkında düzenleme, bireylerin doğal olarak sahip oldukları özgürlüklerinin kamu görevlileri için kısıtlanması amacıyla yapılmaktadır. Buradaki düzenleme bir sınırlandırmadır. Dolayısıyla düzenleme yapılması sınırlandırma getirilmesi olarak anlaşılmalıdır. Bu bakımdan, Anayasanın yükümlülüklerle ilgili düzenleme yapılmasında kanunilik ilkesini araması, temel hak ve hürriyetlerin ancak kanunla sınırlanabileceğine ilişkin Anayasanın 13. maddesi ile uyumludur.

Anayasa belirlediği usule uygun olarak 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa eklenen bir madde ile kamu görevlilerine kanun, tüzük ve yönetmeliklerin öngördüğü kılık ve kıyafet kurallarına uyum mecburiyeti getirilmiştir.⁵³ Kanunun ilk halinde yer almayan düzenleme, personel yönetiminde önemli yeri olan kılık ve kıyafet ödev ve sorumluluğunun kanuna konulması gerektiği gerekçesiyle kabul edilmiştir. Bu hükme dayanılarak kabul edilen Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmelik ile de kamu personeli için kıyafet yükümlülüğü detaylı bir şekilde belirlenmiştir.⁵⁴

Cinsiyet ayırımına dayanan Yönetmeliğin 5. maddesi, kadın ve erkekler için farklı kıyafet zorunluluğu getirmektedir. Maddede, kadınların kolsuz ve çok açık yakalı gömlek, bluz veya elbise ile stretch, kot ve benzeri pantolonlar giymesi yasaklanmıştır. Yine eteklerin boyu dizden yukarı ve yırtmaçlı olamayacağı ve terlik tipi (sandalet) ayakkabının giyilemeyeceği düzenlenmiştir.⁵⁵

Erkeklerin için kabul edilen kıyafet zorunluluğu ise daha geniştir. Buna göre, elbiselerin temiz, düzgün, ütülü ve sade olması, ayakkabıların kapalı, temiz ve boyalı giyilmesi zorunludur. Erkekler sandalet veya atkılı ayakkabı giyemez. Yükümlülük sadece giysi ile sınırlı değildir. Erkekler kulak ortasından aşağıya sarkacak şekilde favori bırakamaz. Temiz, bakımlı ve taranmış olması gereken saçlar, kulağı kapatmayacak ve normal duruşta enseden gömlek yakasını aşmayacak şekilde uzatılabilir. Her gün sakal tıraşı olunur ve sakal bırakılmaz. Bıyıkla ilgili hüküm ise daha detaylıdır. Bıyık tabii olarak bırakılabilir, uzunluğu dudak boyunu geçemez, üstten alınamaz, yanlar üst dudak hizasında olur ve alt uçları dudak hizasından kesilir. Kravat takılır, kravatı örtecek şekilde balıkçı yaka veya benzeri süveterler giyilemez. Düzenlemeye göre, erkekler ayrıca bina içinde gömleksiz, kravatsız ve çorapsız dolaşamaz.

Yönetmelikte yer alan yükümlülük, kamu görevlilerinin yürüttükleri hizmetlerin zorunlu kıldığı durumlar dışında kalan kıyafet yükümlülükleriyle ilgilidir. Emniyet Hizmetleri Sınıfına mensup olanlar, hâkimler, savcılar ile Türk Silahlı Kuvvetlerinde görev yapanların anılan kıyafet yükümlülüğü dışında bir elbise giymesi de gerekebilir. Yönetmeliğe göre, resmi elbise ve üniforma giymek zorunda olanlar, ilgili kurum ve kuruluşun özel yönetmeliklerinde belirtilen usul ve esaslara tabidir.⁵⁶

---

meşrulaştırıcı bir işlev yerine getirmiştir. Osmanlı'da da durum böyle olmuştur. Ancak Türkiye Cumhuriyeti sınıfsız bir toplum inşa etme amacını güttüğünden Osmanlıdaki bu geleneği değiştirmiştir. Bunun için bir kısım hukuki düzenleme yapılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Namık Sinan Turan, "16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Sonuna Dek Osmanlı Devletinde Gayri Müslimlerin Kılık Kıyafetlerine Dair Düzenlemeler", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, cilt 60, sayı 4, 2005, s. 263.

⁵³ Ek 19. madde, 7 Kasım 1982 tarihli Anayasadan önce 12 Mayıs 1982 tarihinde kabul edilmiştir.

⁵⁴ Yönetmelik 25 Ekim 1982 tarih ve 17849 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

⁵⁵ 4 Ekim 2013 tarih ve 2013/5443 sayılı Bakanlar Kurulu kararı eki Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmeliğin 1 inci maddesi ile maddeden aşağıdaki cümle çıkarılmıştır: "Elbise, pantolon, etek temiz, düzgün, ütülü ve sade, ayakkabılar ve/veya çizmeler sade ve normal topuklu, boyalı, görev mahallinde baş daima açık, saçlar düzgün taranmış veya toplanmış, tırnaklar normal kesilmiş olur. Ancak bazı hizmetler için özel iş kıyafeti varsa görev sırasında kurum amirinin izni ile bu kıyafet kullanılır."

⁵⁶ Yönetmeliğin 6. maddesi.

Bu doğrultuda, bir kısım kamu görevlileri yönünden özel kıyafet düzenlemeleri kabul edilmiştir.⁵⁷ Bu kamu görevlilerinin, hizmetleri gereği giyilmesi gereken bu uniformaların yanında Yönetmelikte belirtilen diğer esaslara uyması zorunluluğu devam etmektedir.⁵⁸ Böylece belirtilen kamu görevlileri için kıyafet yükümlülüğü daha da ağırlaşmış bulunmaktadır.

4.2. Kıyafet Yükümlülüğünün İdare Hukuku Niteliği

Hiç kuşku yok ki tek başına kıyafet özgürlüğü insan hakları hukukunun bir konusunu oluşturmaktadır. Kamu görevlilerinin hak ve yükümlülükleri ise idare hukukunun inceleme alanına girmektedir. Dolayısıyla kamu görevlileri yönünden getirilen yükümlülüklerin bir parçasını oluşturması nedeniyle kıyafet yükümlülüğünün, idare hukuku tarafından detaylı bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bununla birlikte, idare hukuku öğretisinde kamu görevlilerinin kıyafet yükümlülüğünün fazla irdelenmediği görülmektedir. İdare hukuku kaynaklarında kıyafet yükümlülüğü ve bunun insan hakları karşısındaki durumu açıklanmadan yükümlülük konusundaki pozitif düzenlemelere yer verilerek konu geçiştirilmektedir.⁵⁹ Bu nedenle idare hukuku öğretisinde bu konuda tatmin edici bir bilgi birikimi ne yazık ki bulunmamaktadır.

İdare hukukunun geleneksel yorumunda kamu görevlileri devletin kendisi ile iç içe geçmiş durumdadır.⁶⁰ Bu anlayış, devletin toplumun merkezinde yer aldığı ve bireylere ya da topluma göre öncelikli konumda düşünüldüğü dönemlere denk gelmektedir. Bu dönemde, devlet adına yetki kullanan kamu görevlileri güçlüdür. Ancak güçleri birey ya da topluma karşıdır. Buna karşın, aynı dönemde kamu görevlileri devlete karşı oldukça korumasızdır ve devletin bunların üzerindeki tasarruf yetkisi geniştir.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesinde devlet eliyle işlenen insan hakları ihlallerinden sonra hukukta önemli gelişmeler yaşanmıştır. İnsan hakları alanında yaşanan bu olumlu gelişmelere bağlı olarak, devletin denetimsiz gücüne bir kısım sınırlandırmalar getirilmiştir.⁶¹

Bu durum, devlet ile kamu görevlisi arasındaki ilişkiyi olumlu yönde etkilemiştir. Buna bağlı olarak, kamu görevlilerinin hak ve sorumluluklarında da bir iyileşme söz konusu olmuştur. Daha önce adeta devletin takdirine terk edilen kamu görevlilerinin daha fazla insan haklarından yararlanması gerektiği görüşü egemen olmaya başlamıştır. Nitekim AİHM içtihatlarında, kamu görevlilerine ilişkin insan haklarını ilgilendiren sorunlar ülkelerin kendi egemenliklerinin bir ögesi olarak görülmeğe zaman içerisinde bu anlayışta büyük bir değişim yaşanmıştır.⁶²

⁵⁷ Bkz. Hâkim ve Savcıların Resmi Kıyafet Yönetmeliği, Emniyet Hizmetleri Sınıfı Mensupları Kıyafet Yönetmeliği, Yargıtay Kıyafet Yönetmeliği, Sayıştay Resmi Kıyafet Yönetmeliği, Danıştay Kıyafet Yönetmeliği, Sivil Savunma Arama ve Kurtarma Birlikleri Yönetmeliği, Ceza İnfaz Kurumları Personeli ile Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri Personeli Eğitim Merkezleri Öğrencilerinin Kıyafet Yönetmeliği, Türkiye'de Bulunacak Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Mensuplarının Kıyafetleri Hakkında Talimatname, Denizcilere Mahsus Kıyafet Yönetmeliği.

⁵⁸ Örneğin Hâkim ve Savcıların Resmi Kıyafet Yönetmeliğinin 7. maddesi hükmü şöyledir: "Bu Yönetmelikte yazılı cübbeler, Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmeliğin 5'inci maddesinde belirtilen kıyafetin üzerine giyilir."

⁵⁹ Bkz. A. Alper Durmuş, Memur Disiplin Hukuku, 8. baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2012, s. 59; Turan Yıldırım ve diğerleri, İdare Hukuku, 5. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2013, s. 257; A. Şeref Gözübüyük ve Turgut Tan, İdare Hukuku, cilt 1, 8. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2011, s. 863; İsmet Giritli ve diğerleri, İdare Hukuku, 5. baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2012, s. 656 vd.; Bahtiyar Akylmaz, Murat Sezginer ve Cemil Kaya, Türk İdare Hukuku, 3. baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2012, s. 615; Kemal Gözler, İdare Hukuku, cilt 2, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2003, s. 585; Çağlayan, s. 326-327; Oğuz Sancaktar, İdare Hukuku Teorik Çalışma Kitabı, 4. baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2014, s. 461.

⁶⁰ Bu yöndeki anlayış ile kaleme alınan bir eserde kamu görevlileri şu şekilde tanımlanmaktadır: "Memurlar [ancak günümüz anlamıyla kamu görevlileri], hayatlarını kamu hizmetlerine vakfeden, geçim ve istikballerini milli gelire bağlayan içtimai bir sınıflı teşkil ederler." Bkz. Hayri Orhun, Türkiye'de Devlet Memurlarının Hukuki Rejimi, İstanbul, R. Zelliç Basımevi, 1946, s. 24.

⁶¹ Safa Reisoğlu, Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları, İstanbul, Beta Basım, 2001, s. 6.

⁶² Harris ve diğerleri, s. 386-387.

Kamu görevlilerinin statüsündeki olumlu gelişmelere rağmen bunların tüm insan haklarından serbestçe yararlanmaları halen mümkün değildir. Kamu görevlileri bazı sorumluluklara ve hatta özel hayatı da ilgilendiren bazı kısıtlamalara tabi tutulmaya devam edilmektedir.⁶³

657 sayılı Kanunun 7. maddesinde, memurların siyasi partiye üye olamayacakları, herhangi bir siyasi parti, kişi veya zümrenin yararını veya zararını hedef tutan bir davranışta bulunamayacakları, görevlerini yerine getirirken dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep gibi ayırım yapamayacakları ve hiçbir şekilde siyasi ve ideolojik amaçlı beyanda ve eylemde bulunamayacakları ve bu eylemlere katılmayacakları hükmü yer almaktadır. Burada yalnız siyasi tarafsızlık değil, daha geniş ölçüde dil, din, ırk, mezhep, inanç ve hatta cinsiyet ayırımına kadar varan bir tarafsızlık benimsenmiştir.⁶⁴

Kamu görevlilerine getirilen bu sınırlamanın temel amacı kamu hizmetlerinin görünümünü sağlamak ve dolayısıyla kamu menfaatini temin etmektir.⁶⁵ Kamu hizmetinin en önemli özelliği eşitlik ilkesine göre yürütülmesidir. Bireyler kamu hizmetinden eşit bir şekilde faydalanma hakkına sahiptir. Kamu hizmetinden yararlanma şartları bütün bireyler için aynıdır. Eşitlik, normların saptadığı özelliklere ve şartlara sahip olanların tümüne aynı şekilde davranılmasıdır.⁶⁶ Bununla birlikte, kamu hizmetinin yürütülmesi sırasında haklı nedenlerin bulunması halinde yararlanıcılar arasında farklılığa gidilmesi mümkündür.⁶⁷

Eşitlik ilkesinin bir gereği olarak, kamu hizmeti tarafsız bir biçimde sunulmaktadır. Tarafsızlık, idareye bir yükümlülük yüklemektedir. İdarenin kamu hizmetini kurarken ve sunarken yararlanıcıların din, mezhep, ırk, dil, renk, cinsiyet gibi özellikleri üzerinden bir ayrımcılığa gitmemesi gerekmektedir.⁶⁸ İdare, objektif ilkelere bağlı kalarak taraf tutmadan hizmet sunmalıdır.⁶⁹

Kural olarak siyasi yaşama katılmak ve onu etkilemeye çalışmak hiçbir bireyden esirgenemez. Ancak kamu görevlilerinin bu haklarını kamu görevlisi sıfatını taşıdıkları sürece tam bir serbesti içerisinde kullanamamalarının topluma daha faydalı olacağı kabul edilmektedir.⁷⁰

Kamu hizmetini görebilmek için kamu görevlilerine tanınmış olan yetkilerin ve takdirlerine sunulan araç ve olanakların, kamu yararının gerçekleşmesi yerine özel ya da siyasi bir amaç doğrultusunda kullanılması mümkündür.⁷¹ Bu tehlikeyi önleyebilmek için bu hizmeti vermekle yükümlü olan kamu görevlilerinin siyasete fiilen katılımı engellenmektedir.⁷²

İdare hukukunda kamu görevlileri yönünden var olan kıyafet yükümlülüğü, kamu hizmetinin verilmesinde eşitliğin, tarafsızlığın ve apolitik olmanın bir gereği olması yönüyle ele alınmaktadır. Kanaatimizce, kamu hizmetinin daha nesnel sunulmasını sağlamak amacıyla kamu görevlilerine tarafsızlığı sağlayacak nitelikte kıyafet yükümlülüğü getirilmesi hukuka uygundur.

⁶³ Orhun, s. 194.

⁶⁴ Hikmet Baloğlu, Açıklamalı Devlet Memurları Kanunu, Ankara, Nam Matbaası, 1970, s. 12-13.

⁶⁵ Orhun, s. 194.

⁶⁶ Lütfi Duran, İdare Hukuku Ders Notları, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1982, s. 310.

⁶⁷ Toplumda dezavantajlı durumda olanların korunması kapsamındaki uygulamalar eşitlik ilkesinin ihlali olarak anlaşılamaz. Anayasanın 10. maddesine göre, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliğin yaşama geçmesini sağlamak amacıyla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. Yine çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanına

⁶⁸ Gözler, s. 319.

⁶⁹ Duran, s. 310; Mukbil Özyörük, Devlet Memurlarının Hürriyetleri (Mukayeseli Etüt), Ankara, Güzel Sanatlar Matbaası, 1956, s. 151.

⁷⁰ Özyörük, s. 150.

⁷¹ Age, s. 150.

⁷² Age, s. 151.

4.3. Kıyafet Yükümlülüğünün Cezai Karşılığı

Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmeliğin 16. maddesinde, bu Yönetmeliğe aykırı hareket edenlere 657 sayılı Kanunun disiplin cezalarına ilişkin hükümlerinin uygulanacağı düzenlenmiştir. Yönetmeliğin atıfta bulunduğu 657 sayılı Kanunun 125. maddesinde, kılık ve kıyafet hükümlerine aykırı davranmak uyarma cezasını gerektiren fiil ve haller arasında sayılmıştır. Bununla birlikte, yükümlülüğe aykırı hareketin daha ağır cezalarla cezalandırıldığı da sıkça görülmektedir.⁷³

Disiplin cezası verilmesi nedeniyle kamu görevlisi bir kısım negatif sonuçlara katlanmak durumunda bırakılmaktadır. Böylece doğasından gelen bazı istekleri nedeniyle dış görünüşünü farklılaştıran kamu görevlileri mesleklerinde yükselmelerinin önlenmesi,⁷⁴ parasal haklarında kesintiye gidilmesi, itibarının zayıflatılması gibi sonuçları olan disiplin yaptırımlarına maruz kalmaktadır. Bu cezaların iptali istemiyle açılan davalarda Danıştay, maddi olayın durumuna göre bir değerlendirme yaparak karar vermektedir.

Öğretmen olarak görev yapan davacının kılık ve kıyafet normlarına uymadığı gerekçesiyle aylıktan kesme cezasıyla cezalandırılmasına ilişkin bir uyuşmazlıkta Danıştay, eylemin soruşturma dosyası içeriği ve alınan ifadeler ile netleştiği, ancak dava konusu fiil ile davalı idare tarafından tesis edilen işleme dayanan ceza arasında uygunluğun bulunmadığı gerekçesiyle işlemi iptal eden mahkeme kararını onanmıştır.⁷⁵ Bu karara göre Danıştay, yükümlülüğe aykırı davranmanın daha hafif bir disiplin cezası ile karşılık bulmasını uygun bulmuştur.

Daha kapsamlı bir olayda ise, sınıf öğretmeni olarak görev yapan erkek davacıya eğitim camiasının örf ve adetlerine uygun olmayan şekilde giyindiği ve küpe ve benzeri süs eşyası taktığı belirtilerek disiplin cezası verilmiştir. Mahkeme, ilgili Yönetmelikte erkek ve kadın memurlar açısından ziynet eşyası, takı gibi giyim kuşam öğeleri yönünden herhangi bir yasaklama veya sınırlama getirilmediği, ilgili hükümlerde giyimin nasıl olacağına yönelik genel hatların çizildiği ve yasakların gösterildiği, bunun dışındaki noktalarda yine Yönetmelikte belirtilen temel ilkelere aykırılık olmadığı sürece ilgililerin serbest olacağı ve bu haliyle davacının küpe veya yüzük takarak mesaiye gelmesine herhangi bir engelin bulunmadığına karar vermiştir. Mahkeme değerlendirmesini daha da ileriye taşıyarak davacının kullandığı takıların örf ve adetlere aykırı olduğu yolundaki gerekçenin ise zamanla etkileşime giren, değişen, çağın koşullarına adapte olan örf ve adetlerin, bu değişkenlikleri ve ayrıca izafilikleri nedeniyle, unsurlarının somut olarak belirlenmesi gereken disiplin hukuku açısından ceza ihdas eden bir anlamda yorumlanamayacağı, davacının küpe takmasının toplumun bütünü tarafından kabul görmediğini belirleyebilen bir ölçütün bulunmadığı ve davacının taktığı küpe ile siyasi, dini, etnik ve benzeri manada herhangi bir mesaj verdiğine dair soruşturma raporunda bir tespit yapılmadığını hükmüne gerekçe olarak kullanmıştır. Mahkeme tarafından verilen bu özgürlükçü iptal kararı Danıştay tarafından onanmıştır.⁷⁶ Danıştay tarafından onanan bu mahkeme kararı Türkiye'de kıyafet özgürlüğüne katkı sunabilecek niteliktedir.

Bununla birlikte, bu konudaki pozitif düzenlemelerin varlığı nedeniyle Danıştay'ın bütünüyle özgürlükçü yaklaşım ortaya koymadığı da bir gerçektir. Başka bir olayda, saç şeklinin normalden çok fazla kabartılmış yapıda olduğu ve çok fazla dikkat çektiği, yine makyajının da normalden çok

⁷³ Bazen kasıtlı olarak verilen emir ve görevleri tam ve zamanında yapmamak veya görev mahallinde kurumlarca belirlenen usul ve esasları yerine getirmemek eylemine sokularak aylıktan kesme cezası; bazen ise ideolojik veya siyasi amaçlarla kurumların huzur, sükün ve çalışma düzenini bozmak eylemine sokularak devlet memurluğundan çıkarma cezası verilmektedir.

⁷⁴ Saç ve favori uzatmak fiilinden dolayı aylık kesimi cezasıyla cezalandırılan (başka birkaç fiil daha bulunmaktadır) emniyet müdürünün terfi ettirilmemesine ilişkin işlem hakkında davacı lehine kurulan hüküm için bkz. Danıştay, Onikinci Daire, E: 2010/9397, K: 2014/4555, 3 Haziran 2014.

⁷⁵ İdare mahkemesi ve Danıştay kararlarında ihlal edilen kıyafet yükümlülüğünün ne olduğu tam olarak ortaya konulmamıştır. Bkz. Elazığ 1. İdare Mahkemesi, E:2009/713, K:2010/942, 19 Ağustos 2010; Danıştay, Onikinci Daire, E: 2002/5328, K: 2005/140, 31 Ocak 2005.

⁷⁶ Danıştay, Onikinci Daire, E: 2011/7673, K: 2015/431, 17 Şubat 2015.

fazla olduğu ve sonuç itibarıyla dikkat çekecek ve resmi üniformaya yakışmayacak biçimde giyindiği gerekçesiyle emniyet amiri olarak görev yapan kadın kamu görevlisine disiplin cezası verilmiştir. Bu işlemin iptali istemiyle açılan davayı yerel mahkeme reddetmiş ve Danıştay bu kararı onamıştır.⁷⁷

Kadın kamu görevlisinin saç şekli, makyajı ve giyim tarzı nedeniyle cezalandırılmasına onay veren Danıştay'ın kıyafet özgürlüğü konusunda yeterli özeni göstermediği açıktır. Kıyafet yükümlülüğüne aykırı olduğu ileri sürülen durumun tespiti için soruşturma açılması, tanık dinlenmesi, tutanak tutulması ve bunların da ötesinde fotoğrafların ve kamera kayıtlarının incelenerek dosyaya konulması davacının onurunu ve kişilik haklarını ihlal ettiği ortadadır. AİHM, işyerindeki kıyafetlerin ve makyaj tarzının sorgulanmasını hukuka uygun bulmamaktadır.⁷⁸

Görüldüğü üzere, Danıştay'ın ilerici bir kıyafet özgürlüğü anlayışı bulunmamaktadır. Danıştay'ın, bir ilke ve prensip belirleyerek kıyafet özgürlüğünü koruma isteğine sahip olduğunu söylemek zordur. Danıştay'ın mevcut yaklaşımı, bu yönüyle idare hukuku öğretisiyle de benzerlik taşımaktadır. Danıştay'ın bazı kararlarının kıyafet özgürlüğünü zayıflatıcı bir yönü olduğu da açıktır. Danıştay'ın bu yaklaşımından vazgeçerek idareye yön veren özgürlükçü içtihat üretmesinde zorunluluk bulunmaktadır.

5. KAMU GÖREVLİLERİNİN KIYAFET ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KISITLANMASINDA DENGE SORUNU

5.1. İstihdam Edilenler Yönünden Denge

İşverenlerin istihdam ettikleri bireylerin dış görünüşlerine müdahale etmeye eğilimli oldukları bilinmektedir. Böyle bir müdahale genel olarak piyasa ekonomisinin, başka bir ifadeyle ticaretin bir gereği olarak sunulmaktadır. Bugün bu gerekçelerle market, restoran, otel, havayolları gibi pek çok işyerinde ve sektörde kıyafet özgürlüğü kısıtlanmakta, çalışanlar tek tip giyinmek zorunda bırakılmaktadır.

İnsanlar hayatlarını devam ettirebilmek için çalışmak zorundadır. Toplumun büyük kesimi bir işverenin yanında çalışan durumundadır. İstihdam edilen bu bireylerin kamusal yaşamlarının önemli kısmı işyerinde geçmektedir. Bu nedenle kıyafet özgürlüğünün çalışma zamanlarında kullanılabilmesi, çalışanların kendi isteklerine göre yaşamlarının sağlanması için çok önemlidir.

Çalışanların zorunlu kıyafete tabi tutulmalarında işverenlerin ticari menfaati olabilir. İşveren bu uygulama nedeniyle rakiplerinden daha iyi hizmet sunmak ya da rakiplerinin gerisine düşmemek isteyebilir. Bunu yapması nedeniyle olumlu sonuç da alınabilir. Ancak buradaki temel sorun bir ekonomik getiri için özgürlüğün feda edilip edilmeyeceğidir.

İnsan haklarının ekonomik çıkarlarla çatışması sorunu, çalışanların bazı işyerlerinde ayrımcılığa tabi tutulmaları durumunda da gündeme gelmektedir. Bazen çalışanlar ırk, cinsiyet, uyrukluk veya din gibi farklılıkları nedeniyle ayrımcılığa tabi tutulabilmektedir. Ulusal ve uluslararası hukuk kuralları ayrımcılığı kesin bir şekilde yasaklamaktadır. Bu sayede farklı olan bireyler bir arada aynı amaç için emek verebilmektedir.⁷⁹ Sonuçta, ayrımcılık sayılabilecek durumlarda işverenin ekonomik çıkarları ihmal edilmektedir.

Kanaatimizce kıyafet özgürlüğünün sağlanması için de ekonomik kaygıların ihmal edilebilmesi gerekmektedir. Bazı insan haklarının mülkiyet hakkı, iş sözleşmesi ve ticari gerekler karşısında

⁷⁷ Danıştay, Onikinci Daire, E: 2011/7838, K: 2013/2947, 24 Nisan 2013.

⁷⁸ Özpinar v. Türkiye, AİHM, No. 20999/04, 12 Ekim 2010.

⁷⁹ Ramachandran, s. 62. 4857 sayılı İş Kanununun eşit davranma ilkesini düzenleyen 5. maddesinde, iş ilişkisinde dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamayacağı, 18. maddesinde ise, ırk, renk, cinsiyet, medeni hal, aile yükümlülükleri, hamilelik, doğum, din, siyasi görüş ve benzeri nedenlerin özellikle fesih için geçerli bir sebep oluşturmayacağı hükmü yer almaktadır.

dengelenmesi gerektiği gerçeği, kıyafet özgürlüğünün korunmayacağı anlamına gelmemelidir.⁸⁰ Bu özgürlük, istihdam edilen lehine istihdam edene karşı da ileri sürülebilmelidir.⁸¹

Öte yandan, çalışanlar için zorunlu kıyafet belirlemenin ekonomik gerekçeleri de şüphelidir. Restorana giden biri, öncelikli amacı karnını doyurmak olduğu için yemeği sunan garsonun kıyafetiyle birincil derecede ilgilenmez.⁸² Çalışanlar için kıyafet özgürlüğünün tanınması halinde, zorunlu olmayan nedenlerle yapılan bu özgürlük kısıtlaması iş yaşamından bütünüyle sökülüp atılmış olacaktır.

Bununla birlikte, sınırlı sayıdaki çalışanların işveren tarafından belirlenen kıyafeti benimsemesinde zorunluluk bulunmaktadır. Bu nitelikteki işlerin başında modellik gelmektedir. Kıyafetin bir türünü kendi bedeni üzerinde tanıtmak için modele ücret ödenmektedir. Dolayısıyla işin doğası gereği bu çalışanlar, belli bir şekilde dış görünüşe bürünmesi gerekmektedir. Sinema oyuncusu, tiyatro sanatçısı ve diğer sanatsal yönleri bulunan işler için de durum böyle değerlendirilebilir.

5.2. Kamu Görevlileri Yönünden Denge

Her bireyin kıyafet özgürlüğüne sahip olduğu, ancak kamu görevlilerinin sundukları kamu hizmetinde tarafsızlığı koruyabilmek için bu özgürlüklerinin kısıtlanabileceği daha önce ortaya konulmuştu. Dolayısıyla burada da yarışan iki menfaatten söz etmek mümkündür. Bu iki menfaat arasında sağlanması gereken denge, doğası gereği bir doğrunun iki uç noktasında yer alamaz. Uç noktalar arasında nerede durulacağı ise işin niteliğine göre belirlenebilir.

Öncelikle hâkim, savcı, polis ve asker gibi bazı meslek mensupları için belirlenen resmi kıyafetler yönüyle konuyu değerlendirmek gerekir. Verilen hizmetin niteliği gereği bu kıyafetlerin giyilmesinde zorunluluk bulunmaktadır. Örneğin hâkim ve savcılarının giydiği cübbelerin anlamı bulunmaktadır. Adalet dağıtan yargı mensuplarının duruşma sırasında giydikleri bu kıyafet ile uyuşmazlığın taraflarına ve tüm topluma adalet, tarafsızlık, bağımsızlık, güç ve bilgelik gibi mesajlar verilmektedir. Polis ve askerinin giydiği üniformaların da benzer bir yönü bulunmaktadır. Dolayısıyla bu resmi kıyafetlerin giyilmesinin kıyafet özgürlüğünü ihlal etmediği savunulabilir.⁸³ Buna karşın, resmi kıyafetin bireylerin kendi tercihlerine göre esnetilebilmesinin insan hakları hukukuna daha uygun olduğu söylenebilir.⁸⁴ Ancak resmi kıyafet konusunda devletin geniş takdir yetkisinin olduğunu kabul etmek gerekir.

Resmi kıyafet dışında kalan kıyafet için konunun daha detaylı bir şekilde irdelenmesi gerekir. Bu irdelenmenin ilk unsurunu zamansallık oluşturmaktadır. Kamu görevlilerinin kıyafet yükümlülüğü, görev yaptıkları zaman dilimiyle sınırlıdır. Bunun dışında kalan zamanda bu özgürlükten yararlanma adına kamu görevlileri diğer bireylerden farklı değildir. Çalışma saatleri dışındaki bu özgürlük kamusal alanı da kapsamaktadır. Görevin gerektirdiği itibar ve saygınlığı koruması gerektiği ileri sürülerek kamusal alanda bu özgürlüğün kısıtlanması doğru değildir.

Kamu görevinin yapıldığı zaman diliminde kamu görevlileri için getirilen kıyafet yükümlülüğünün ise adil bir dengeyi içerip içermediği incelenmelidir. Bu dengenin sağlanmasında kullanılacak ölçütlerden birincisi, yükümlülüğün demokratik toplumda gerekli olup olmadığıdır. Anayasasının 13. maddesine göre, insan hakları kısıtlamaları demokratik toplum düzenine aykırı olamayacaktır. Benzer şekilde, AİHM kararlarında kısıtlamaların bir sınırı olarak demokratik topluma atıf yapılmaktadır.

⁸⁰ Ramachandran, s. 60.

⁸¹ Agm, s. 60.

⁸² Agm, s. 62-63.

⁸³ Nitekim polis memurunun montunu ve kazağını çıkartarak, sadece gömlekle ve kepsiz olarak nöbet tuttuğunun tespit edilmesi üzerine verilen disiplin cezasına karşı açılan davanın reddine ilişkin idare mahkemesi kararı Danıştay tarafından onanmıştır. Danıştay, Onikinci Daire, E: 2010/9004, K: 2014/4735, 6 Haziran 2014.

⁸⁴ Sih inancına sahip Hint asıllı bir İngiliz askerinin türban takarak Buckingham Sarayının korunmasında görev almasına izin verilmektedir. Bkz. <http://www.telegraph.co.uk/news/religion/9737480/Sikh-soldier-first-guardsman-to-parade-outside-Buckingham-palace-wearing-turban.html>, (Erişim: 31 Ekim 2015).

Bu ölçüte göre kısıtlamaların mutlaka demokratik toplum için gerekli bir önlem olması gerekmektedir. Bu gereklilik, ötelenemez ve görmezlikten gelinemez zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacın varlığı şeklinde anlaşılmaktadır.⁸⁵ Demokratik hukuk devletinde bir özgürlüğün kullanılmasını tamamen ortadan kaldıracak düzeyde sınırlama yapılamaz.⁸⁶ Burada sözü edilen demokratik toplum düzeni hiç kuşkusuz özgürlükçü demokrasi ve hukuk düzenidir.⁸⁷

AİHM'e göre, kısıtlamaların "demokratik bir toplumda gerekli olması" yönüyle yapılacak denetimde bazı hususlara dikkat edilmelidir. İlk olarak, gerekli sıfatı zorunlu ile aynı anlama gelmemektedir.⁸⁸ Buna karşın kavram, makul, yararlı, arzu edilebilir ve sıradan sıfatları kadar da esnek değildir. Taraf devletler kısıtlamaya giderken belli oranda takdir yetkisini kullanılabilir. Hangi önlemin alınacağı ve kısıtlamanın hangi şekilde olacağı konusundaki kararı ilgili devlet vermektedir. Fakat doğal olarak Mahkeme, AİHS'e uygunluk konusunda son kararı vermektedir. Üçüncüsü, Sözleşmeye uygunluk için kısıtlamanın zorlayıcı toplumsal bir ihtiyacın sonucu ve meşru bir amaca ulaşmak için olmalıdır. Son olarak ise, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına olanak sağlayan paragrafların dar anlamda yorumlanması gerekmektedir.⁸⁹ Başka bir ifadeyle, olabildiğince özgürlük lehine yorum yapılmalıdır.

Kıyafet yükümlülüğünün değerlendirilebilmesinde kullanılacak ikinci ölçüt ise ölçülülük ilkesidir. Ölçülülük ilkesi, Anayasanın 13. maddesinde yer alan temel hak ve özgürlüklerin ölçülülük ilkesine aykırı olarak sınırlandırılmayacağına ilişkin kuraldan gelmektedir. Ölçülülük ilkesi, ilk halinde olmamasına rağmen, 2001 tarihli değişiklik ile metne eklenmiştir. AİHM, içtihatlarında ölçülülük ilkesine atıflar yapmakta ve insan haklarındaki kısıtlamaları bu ölçüt çerçevesinde değerlendirmektedir.

Ölçülülük ilkesi, kısıtlamada başvurulmuş aracın amacı gerçekleştirilmeye elverişli olması, bu aracın gerekli olması ve araçla amacın ölçüsüz bir oran içinde bulunmaması şeklinde tanımlanabilir. Bu ilke, birbirleri arasında kendine özgü bir ilişki içinde bulunan üç alt ilkeden, yani elverişlilik, gereklilik ve orantılılık ilkelerinden oluşmaktadır.⁹⁰

Kısıtlama yardımıyla istenilen sonuca ulaşabiliyorsa araç amaç için elverişli, buna karşılık kullanılan araç güdülen amaca ulaşmayı zorlaştırıyorsa ya da amaca ulaşma bakımından etkisizse, bu aracın elverişsiz olduğuna karar verilmektedir. Yine kullanılan elverişli araç, amaca ulaşmak için aynı zamanda gerekli olmalıdır. Kısıtlamanın istisna olması gerçeğinden hareketle gereklilik denetiminde ulaşılmak istenen amaca daha az katı başka bir araçla ulaşıp ulaşılamayacağı da araştırılmaktadır. Son olarak, orantılılık denetimi yapılarak amaç ile araç arasında dengenin varlığı aranmaktadır. Alınan tedbir bireylere ölçüsüz yükümlülükler getirmemeli ve müdahale katlanılabilir nitelikte olmalıdır. Orantılılık ilkesi, araç ve amacın karşılıklı tartılmasını ve değerlendirilmesini gerektirmektedir. Sonuçta ortaya çıkabilecek sakıncaların ağır basması halinde, tedbirin orantısız olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.⁹¹

Kıyafet yükümlülüğü kamu hizmetinin yürütülmesi sırasında kamu görevlilerinin tarafsız kalmasını sağlamak amacıyla getirilmiştir. Yükümlülüğün kamu görevlilerinin dış görünüşünde taraf-

⁸⁵ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, 6. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 93.

⁸⁶ Fatih Karaosmanoğlu, *Tarihin Başlangıcı: Uluslararası İlişkiler, Haklar ve Özgürlükler*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2008, s. 107.

⁸⁷ AYM, T. 26.11.1986, E. 1985/8, K. 1986/27.

⁸⁸ Buna karşın Anayasa Mahkemesine göre, demokratik bir toplumda bu özgürlüklere müdahale edilebilmesi ancak zorlayıcı nedenlerin varlığı halinde mümkün olabilmektedir. Bkz. Anayasa Mahkemesi, E: 2014/177, K: 2015/49, 14 Mayıs 2015.

⁸⁹ *Silver ve diğerleri v. Birleşik Krallık*, AİHM, No. 5947/72; 6205/73; 7052/75; 7061/75; 7107/75; 7113/75; 7136/75, 25 Mart 1983.

⁹⁰ Yüksel Metin, *Ölçülülük İlkesi: Karşılaştırmalı Bir Anayasa Hukuku İncelemesi*, Ankara. Seçkin Yayıncılık, 2002, s. 248.

⁹¹ Age, s. 248-249.

sızlığı sağlamak için elverişli bir araç olduğu söylenebilir. Buna göre, bir dine, siyasi partiye, ırka ya da başkaca bir gruba yakın ya da uzak olduğuna ilişkin mesajı içeren kıyafetin kamu görevlileri için yasaklanması yerindedir. Dolayısıyla bu konudaki özgürlük kısıtlamamasının demokratik toplumda gerekli ve ölçülü olduğu savunulabilir.

Bununla birlikte, tarafsızlık ilkesine aykırı olmayacak kıyafetin kamu görevlileri için yasaklanmasının meşru bir gerekçesi olamaz. Mevcut yükümlülüğe konu olan pek çok husus tarafsızlık ilkesini zedelememekte, siyasi ya da dini herhangi bir mesaj içermemektir. Burada hukuki düzenlemelerle tek tip bir kamu görevlisi oluşturmak istendiği anlaşılmaktadır. Oysa verilen hizmetin zorunlu gereği olmayan hak kısıtlamalarının demokratik toplumlarda ve hukuk devletlerinde kabul edilmesi mümkün değildir. Bireyin kamu görevini tercih etmesi, kıyafet özgürlüğünden feragat etmesi olarak değerlendirilemez.

Konuya bu yönüyle bakıldığında, kamu görevlilerinin hangi renk elbiseyi giyeceğinde, saç ve sakalını nasıl keseceğinde ve makyaj yapıp yapmayacağına özgürlükçü demokratik gereklilik ve ölçülülük olduğunu savunmak mümkün değildir. Bilakis bu yükümlülük ile demokratik toplumların en belirgin özelliği olan çoğulculuk ilkesine zarar verildiği ve bu özgürlüğe ölçsüz bir kısıtlama getirildiği rahatlıkla söylenebilir.

Kamu görevlilerinin aşırı uçlarda (ekstrem) algılanabilecek kıyafetleri benimsemesi durumu üzerinde de durmak gerekir. Devlet tüzel kişiliği adına hizmet sunan görevlilerin belli bir vakar ve saygınlığı taşımaları zorunluluğu bulunmaktadır. Bu bakımdan, diğer bireylere göre kamu görevlilerinden uç sayılabilecek nitelikte kıyafet benimsememesi beklenmektedir. Bu yönüyle mesela bir erkeğin küpe takması toplum içinde yaygın olmasa ya da yadırgansa bile bunun özgürlük kapsamında değerlendirilmesi gerekir.⁹² Uç örneklerinde dahi kıyafet konusunda mümkün olduğunca özgürlükçü yorum yapılması yerinde olur.

Son olarak, çıplaklığın bu kapsamda değerlendirilmesi gerekmektedir. Çıplaklık ve giyinme arasındaki denge, kamu görevlilerinin tercihlerine bırakılmalıdır. Ancak kamu görevlisinin toplumun genel ahlak ve adabına ağır aykırılık oluşturacak şekilde giyinmemesi önemlidir. Örneğin bir kadın kamu görevlisinin Femen grubuna mensup olduğundan bahisle üstü açık bir şekilde kamu hizmeti sunamayacağı kanaatindeyiz.⁹³

6. SONUÇ

Bireyin dış görünümünü koruyan ve onun bu konuda verdiği kararların herkes tarafından saygıyla karşılanmasını sağlayan kıyafet özgürlüğünün ayrı bir insan hakkı olarak kabul edilmesi kaçınılmazdır. Bunun bir hibrid özgürlük olarak benimsenerek başka hak ve özgürlükler bünyesinde koruma altına alınması günümüzün çoğulcu toplumu için yeterli değildir. Bu yöndeki geleneksel hukuk yaklaşımının derhal terk edilmesi gerekmektedir.

Bireyler kimsenin onayını aramaksızın kendi giyimlerini belirleme özgürlüğüne sahiptir.⁹⁴ Bireyin kendi dış görünümünü belirleyebilmesi onun kendine saygısını, kişiliğini ve sosyal kimliğini etkilemektedir. Tüm bireylerde olduğu gibi kamu hizmetini sunan kamu görevlilerinin de kıyafet özgürlüğünden yararlanabilmesi gerekir. Herkese sağlanan bu özgürlükten kamu görevlileri mahrum edilmemelidir.

⁹² Danıştay, Onikinci Daire, E: 2011/7673, K: 2015/431, 17 Şubat 2015.

⁹³ Erkek odaklı Ukrayna toplumuna olan tepkilerinden dolayı oluşturulan ve sonraları uluslararası bir nitelik taşıyan Femen, evlilik ajansları, cinsiyet ayrımı ve diğer sosyal sorunlar hakkında yaptıkları sıra dışı protestolarla gündeme gelmektedir. Bkz. <https://tr.wikipedia.org/wiki/FEMEN>, (Erişim: 9 Kasım 2015).

⁹⁴ Eric Barendt, *Freedom of Speech*, 2. baskı, Oxford, Oxford University Press, 2005, s. 15.

Buna rağmen, kamu hizmetinin tarafsızlığı ve yansızlığı nedeniyle devlet adına hizmet veren bireylerin nesnel dış görünüşlerinin olması gerektiği kabul edilmektedir. Bu bakımdan, bir siyasi ya da felsefi düşünce ile dil, din veya ırkın lehine ya da aleyhine olabilecek nitelikteki dış görünüş unsurlarının kamu görevlileri tarafından benimsenmesi kabul edilemez.

Buna karşın, pozitif hukukta yer alan kıyafet yükümlülüğünün önemli bir kısmı kamu görevlilerinin nesnel bir dış görünüme sahip olmasıyla ilgisi bulunmamaktadır. Bu yükümlülüklerin önemli bir kısmı tek tip kamu görevlisi yetiştirilmesi amacının bir sonucudur. Çağdaşlık ve ilerlilik, farklılık ve çoğulculukla mümkündür. Bu nedenle, bu yükümlülüğün özgürlükçü bir hukuk sisteminde himaye görmesi mümkün değildir. Nitekim gelişmiş ülkelerde bu yönde bir zorunluluk bulunmamaktadır.

Kamu görevlilerinin devlet ile bütünleştiği idare hukuku anlayışında yaşanan zayıflamaya bağlı olarak kamu görevlileri için daha esnek bir yükümlülük ilkesi benimsenmeye başlanmıştır. Demokratikleşme ve çoğulculuk lehine yaşanan değişimin bir gereği olarak kıyafet yükümlülüğünün esnetilmesi konusunda da olumlu bir eğilim olduğu görülmektedir.

Demokratik toplum çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirlilik temeline dayanmaktadır. Bireysel otonominin ve özgürlüğün sosyal ve siyasi olarak gerçekleşmesi ve korunabilmesi için bireyin diğerlerinden farklı olan kararlarına ve hayat tarzına saygılı olunması gerekir.⁹⁵ Kamu görevlilerinin kıyafet özgürlüğünün bu çerçevede değerlendirilmesi gerekir. Kamu görevlileri için bu konuda getirilen kısıtlama, kıyafet özgürlüğüne demokratik toplum ve ölçülülük ilkelerine aykırı şekilde müdahale edilmesi niteliğindedir. Buna göre, pozitif hukukta var olan yükümlülük insan haklarının kısıtlanması anlamında adil bir denge kuramamıştır.

Sorunun üstesinden gelenebilmesi için kıyafet yükümlülüğü hakkındaki düzenlemede değişikliğe gidilmesi gerekmektedir. Anayasa ve yasa seviyesinde bir sınırlandırma bulunmadığı için Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmelikte değişikliğe gidilmesi yeterli olacaktır. Kabul edilecek yeni metinde, kamu görevlilerinin tarafsızlığını ve itibarını zedelemeyecek ve genel ahlaka ve adaba aykırı olmayacak şekilde giyinmesinin serbest olduğu yönünde bir ilke benimsenmelidir.

⁹⁵ Orhan Aldanmaz, “İnsan Onuru Işığında Kişisel Özerklik Ve Yerellik İlkesi”, Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, cilt 14, sayı 1-2, 2010, s. 91. Bireylere tek tip kıyafet giydirilmesi ya da bireylerin çıplak bırakılması, insan onurunu inciten bir işkence yöntemi olarak kullanıldığı unutulmamalıdır. Bkz. Soper, s. 21.

Kaynakça

- Akyılmaz, Bahtiyar, Sezginer, Murat ve Kaya, Cemil, *Türk İdare Hukuku*, 3. baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2012.
- Aldanmaz, Orhan, “İnsan Onuru Işığında Kişisel Özerklik Ve Yerellik İlkesi”, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt 14, sayı 1-2, 2010, s. 79-109.
- Allport, Alan, *Freedom of Speech*, Philadelphia, Chelsea House Publishers, 2003.
- Baloğlu, Hikmet, *Açıklamalı Devlet Memurları Kanunu*, Ankara, Nam Matbaası, 1970.
- Barendt, Eric, *Freedom of Speech*, 2. baskı, Oxford, Oxford University Press, 2005.
- Çağlayan, Ramazan, *İdare Hukuku Dersleri*, 2. baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2014.
- Demitchell, Todd A. ve Fossey, Richard, *The Challenges of Mandating School Uniforms in the Public Schools: Free Speech, Research, and Policy*, Maryland, Rowman&Littlefield, 2015.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, Doğu Matbaası, 1970.
- Duran, Lütfi, *İdare Hukuku Ders Notları*, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1982.
- Durmuş, A. Alper, *Memur Disiplin Hukuku*, 8. baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2012.
- Entwistle, Joanne, “The Dressed Body”, Joanne Entwistle ve Elizabeth Wilson (Ed.), *Body Dressing*, Oxford, Berg Publishers, 2001.
- Ertürk, Nilay, “Moda Kavramı, Moda Kuramları ve Güncel Moda Eğilimi Çalışmaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, cilt 4, sayı 7, 2011, s. 1-32.
- Foster, Steve, *Human Rights and Civil Liberties*, 3. baskı, Harlow, Pearson, 2011.
- Giritli, İsmet ve diğerleri, *İdare Hukuku*, 5. baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2012.
- Gözler, Kemal, *İdare Hukuku*, cilt 2, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2003.
- Gözübüyük, A. Şeref ve Tan, Turgut, *İdare Hukuku*, cilt 1, 8. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2011.
- Harris, D. J. ve diğerleri, *Law of the European Convention on Human Rights*, 3. baskı, Oxford, Oxford University Press, 2014.
- Kaboğlu, İbrahim Ö., *Özgürlükler Hukuku*, 6. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2002.
- Kalabalık, Halil, *İnsan Hakları Hukuku*, 3. baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2013.
- Karaosmanoğlu, Fatih, *Tarihin Başlangıcı: Uluslararası İlişkiler, Haklar ve Özgürlükler*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2008.
- Korff, Douwe, *Yaşam Hakkı: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz Kitap*, 4. baskı, İstanbul, Beta Basım, 2003.
- Kurt, Hayrettin, “İnanç Özgürlüğü Bağlamında Dini Sembollerin Kullanımının Mukayeseli Hukuk Bakımından Değerlendirilmesi”, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt 17, sayı 1-2, 2013, s. 201-232.
- Limoncuoğlu, S. Alp, “Türban sorununun hukuksal boyutu anayasal değişiklik çözüm olur mu?”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, sayı 75, 2008, s. 138-163.
- Macioce, Fabio, “A Philosophical Analysis of Individual Self-Determination”, *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, cilt 5, sayı 2, 2012, s. 44-71.
- Maslow, Abraham H., “A Theory of Human Motivation”, *Psychological Review*, cilt 50, 1943, s. 370-396.
- Melkonian, Harry, *Freedom of Speech and Society: A Social Approach to Freedom of Expression*, New York, Cambria Press, 2012.

- Metin, Yüksel, *Ölçülülük İlkesi: Karşılaştırmalı Bir Anayasa Hukuku İncelemesi*, Ankara. Seçkin Yayıncılık, 2002.
- Neal, Eric J., “The Ninth Circuit’s “Hybrid Rights” Error: Three Losers Do Not Make a Winner in Thomas v. Anchorage Equal Rights Commission”, *Seattle University Law Review*, Sayı 24, 2000, s. 169-186.
- Orhun, Hayri, *Türkiye’de Devlet Memurlarının Hukuki Rejimi*, İstanbul, R. Zelliç Basımevi, 1946.
- Özcan, Hüseyin, *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*, 7. baskı, İstanbul, Alfa Basım, 1993.
- Özyörük, Mukbil, *Devlet Memurlarının Hürriyetleri (Mukayeseli Etüt)*, Ankara, Güzel Sanatlar Matbaası, 1956.
- Ramachandran, Gowri, “Freedom of Dress: State and Private Regulation of Clothing, Hairstyle, Jewelry, Makeup, Tattoos and Piercing”, *Maryland Law Review*, cilt 66, sayı 1, 2007, s. 11-93.
- Reisoğlu, Safa, *Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları*, İstanbul, Beta Basım, 2001.
- Sadurski, Wojciech, *Freedom of Speech and Its Limits*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 1999.
- Sancaktar, Oğuz, *İdare Hukuku Teorik Çalışma Kitabı*, 4. baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2014.
- Soper, Kate, “Dress Needs: Reflections on the Clothed Body, Selfhood and Consumption”, Joanne Entwistle ve Elizabeth Wilson (Ed.), *Body Dressing*, Oxford, Berg Publishers, 2001.
- Turan, Namık Sinan, “16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Sonuna Dek Osmanlı Devletinde Gayrı Müslimlerin Kılık Kıyafetlerine Dair Düzenlemeler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt 60, sayı 4, 2005, s. 239-267.
- Ulusoy, Ali, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Üniversitelerde Türban Yasağına İlişkin Kararları Üzerine Notlar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt. 53, sayı 4, 2004, s. 125-134.
- Uygun, Oktay, “Demokrasinin Çoğunlukçu ve Çoğulcu Modelleri İki Bin Beş Yüzyıllık Bir Tartışmanın Analizi”, Sibel İnçeoğlu (Ed.), *Çoğulcu Demokrasi Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantı*, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2011.
- Uzuntaş, Ayşe, “Etkili İletişim: Anlatabilmek ve Anlayabilmek”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, cilt 21, sayı 1, 2013, s. 11-30.
- Yavuz, Bülent, “Çoğulcu Demokrasi Anlayışı ve İnsan Hakları”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt 13, sayı 1-2, 2009, s. 283-302.
- Yıldırım, Turan ve diğerleri, *İdare Hukuku*, 5. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2013.
- Yılmaz, Ejder, *Hukuk Sözlüğü*, 7. baskı, Ankara, Yetkin Basımevi, 2002.
- Yılmaz, Metin, “Emevî ve Abbasî Dönemi Resmi Kıyafetleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 26-27, 2008, s. 234-266.